

Hoe **stimuleer** je **burgerschap** in de klas?

Een enkele activiteit, les of project over burgerschap heeft weinig zin, stelt Hessel Nieuwelink, lector Burgerschapsonderwijs aan de Hogeschool van Amsterdam in onderstaand betoog. “Om burgerschap te ontwikkelen, moet er een structureel aanbod zijn.”

Hessel Nieuwelink is lector *Burgerschapsonderwijs* aan de *Hogeschool van Amsterdam*. Hij promoveerde op onderzoek naar democratische opvattingen van Nederlandse jongeren. Momenteel doet hij onder meer onderzoek naar effectief democratie-onderwijs, het behandelen van controversiële onderwerpen in de klas en de manieren waarop leraren beter voorbereid kunnen worden om burgerschapsonderwijs vorm te geven.

Ook basisscholen kunnen het burgerschap van leerlingen stimuleren. De hele school kan daar een rol bij vervullen: een gedeelde visie op burgerschap te ontwikkelen, door het handelen van het personeel daarop af te stemmen, door schoolbrede activiteiten vorm te geven en door het vormgeven van een open schoolklimaat. In studies worden de grootste effecten van de school op het burgerschap van leerlingen gevonden bij activiteiten die zich binnen de klas afspelen. Op welke manieren kan de leeraar binnen de klas bij dragen aan de ontwikkeling van burgerschap van leerlingen?

Enkele voorwaarden voor effectief aanbod

Om burgerschap te ontwikkelen, moet er een structureel aanbod zijn. Een enkele activiteit, les of project heeft amper meetbare effecten. Bijvoorbeeld het leren argumenteren en begrijpen wat maatschappelijke pluriformiteit betekent, leren leerlingen alleen als zij geregeld kans krijgen om daarover na te denken.

Het onderwijs kan vooral effect hebben bij burgerschapskennis van leerlingen, zeker bij leerlingen die van huis uit minder mee krijgen. Op vaardigheden en houdingen heeft onderwijs minder impact. Als je bedenkt dat kennis ook een (complexe) rol speelt bij burgerschapsgedrag, is het belangrijk om kennisontwikkeling

een centraal onderdeel te laten zijn van de benadering van burgerschapsonderwijs.

Burgerschapscurriculum

Een effectieve manier om bij te dragen aan de burgerschapsvorming van leerlingen is het aanbieden van een burgerschapscurriculum. Dit betekent dat leraren leerlingen structureel laten nadenken over maatschappelijke en politieke onderwerpen. Deze thema's zijn voor leerlingen nog vrij abstract, maar ook leerlingen op de basisschool kunnen interesse hebben of ontwikkelen over burgerschapsvraagstukken wanneer voor hen duidelijk is om welke waardendilemma's en belangentegenstellingen het gaat.

Voor leerlingen is de inrichting van ons sociale zekerheidsstelsel niet zo interessant, maar zij vinden het vaak wel boeiend om na te denken over manieren waarop welvaart verdeeld wordt en welke rol eigen verantwoordelijkheid, toeval en solidariteit daarbij spelen. Onderwerpen moeten betekenisvol zijn en tegelijkertijd gekoppeld worden aan de vraagstukken (bijvoorbeeld machtsverdeling, diversiteit), actoren en instituties (parlement, verzorgingsstaat, Verenigde Naties) waar burgerschap betrekking op heeft. De didactische vertaling van deze onderwerpen is dus belangrijk.

Onderzoek laat zien dat onderwijsprogramma's effecten hebben als

leerlingen actief kunnen deelnemen en zij daarbij leren over verschillende perspectieven die bij maatschappelijke kwesties bestaan. Dit kan met verschillende didactische benaderingen worden uitgewerkt.

"Probeer abstracte thema's zoveel mogelijk relevant te maken voor de leerlingen. Zo is de inrichting van ons sociale zekerheidsstelsel niet zo interessant, maar boeit het ze wel hoe armoede en ongelijkheid ontstaat"

Onderzoek geeft nog geen uitsluitsel welke didactische benaderingen de meeste effecten sorteren. Zowel voor meer 'klassieke' didactische benaderingen (leerkrachtgestuurd en nadruk op klassikale instructie) als meer 'vernieuwende' benaderingen (leerlinggestuurd en nadruk op projecten) worden effecten gevonden.

De bijdrage van pedagogisch klimaat

Een lesaanbod heeft vooral effect wanneer het gecombineerd wordt met een veilig en open klasklimaat. Een veilig klasklimaat betekent dat leerlingen het gevoel moeten hebben dat zij er mogen zijn en dat er respectvol met hen en hun mening omgegaan wordt. Een ➡

open klasklimaat betekent dat alle perspectieven naar voren komen en dat leerlingen het gevoel hebben dat zij hun opvattingen kunnen geven, ook als die anders zijn dan wat andere leerlingen of leraar vinden. Tevens gaat een open klasklimaat erover dat leerlingen het gevoel hebben dat er naar hun mening over schoolaangelegenheden geluisterd wordt door leraren en de schoolleiding.

Het vormgeven van een dergelijk klassenklimaat is niet iets wat leraren alleen kunnen doen. Hoe andere leraren met leerlingen omgaan, hoe onderwijsondersteunend personeel en de schoolleiding leerlingen benaderen en hoe medewerkers met elkaar en ouders omgaan, heeft allemaal invloed op het pedagogisch klimaat. Dit betekent dus ook dat alle actoren rondom het onderwijs met elkaar moeten bepalen wat voor soort pedagogisch klimaat er op de school moet bestaan. Het betekent niet per se dat leraren altijd hetzelfde moeten uitdragen, het kan voor leerlingen ook een belangrijke leerervaring zijn dat de ene leraar meer nadruk legt op een bepaalde regel dan een andere. Wel veronderstelt het, een duidelijke keuze van de school; het moet voor leerlingen niet tot onduidelijk of rechtsongelijkheid leiden.

Het vormgeven van een pedagogisch klimaat is ook complex. Voor een open klimaat is het belangrijk

dat leerlingen veel, of zelfs alles, moeten kunnen zeggen. Dat kan conflicteren met wat leerlingen als veilig ervaren. Dat vergt van leraren dat zij gezamenlijk bedenken hoe zij met zulke situaties omgaan en zich bewust zijn van dit spanningsveld om zodoende de veiligheid in de klas te waarborgen. Zeker bij kwesties die leerlingen persoonlijk raken, bijvoorbeeld over geloof, seksualiteit en cultuur, kan het zijn dat uitingen van de ene leerling voor de andere leerling kan betekenen dat hij of zij zich niet meer prettig voelt. Het vergt van leraren dat zij gezamenlijk bedenken hoe zij met zulke situaties omgaan en zich bewust zijn van dit spanningsveld.

Rol bestuurders en schooldirecteuren

Burgerschapsonderwijs krijgt niet vorm door individuele leraren, je doet het altijd samen. Op dit vlak kunnen schoolleiders en bestuurders leraren ondersteunen.

Ten eerste kunnen zij ervoor zorgen dat er leraren binnen de school actief zijn die als 'burgerschapsexpert' gezien worden. Zij kunnen voortrekker zijn, anderen ondersteunen en een visie en daaraan gekoppelde onderwijsprogramma's vormgeven. Zij moeten de mogelijkheid hebben zich hier verder in te professionaliseren en door hun collega's gesteund voelen. Bestuurders moeten de voorwaarden organiseren zodat dit mogelijk is.

Ten tweede moeten leraren de mogelijkheid hebben om een relevant burgerschapscurriculum vorm te geven dat aansluit bij de burgerschaps- en onderwijsvisie van de school. Dat kan spanningen oproepen in het team, met leerlingen, ouders of anderen, vooral als er verschillende opvattingen over zijn. De schoolleiding en bestuurders moeten leraren en lerarenteams ondersteunen zodat zij een gedragen visie kunnen ontwikkelen en dat zij bij tegenstand hun programma kunnen blijven vormgeven.

Ten derde ontstaat een open en veilig pedagogisch klimaat niet zomaar. Daarvoor moet een lerarenteam de ruimte hebben om dit te ontwikkelen en moet met grote regelmaat over hun pedagogische rol van leraren gesproken worden. Ook hier hebben schoolleiding en bestuur een ondersteunende en richtinggevende functie.

Burgerschapsonderwijs in de klas wordt vormgegeven door individuele leraren maar de mogelijkheden om dit te doen hangen af van de voorwaarden die door het lerarenteam, schoolleiding en schoolbestuur gecreëerd worden. Alle actoren binnen de school hebben dus hun eigen taak om burgerschapsonderwijs een stevigere plek te geven.

